

FUNKCJONOWANIE SPOŁECZNYCH PRACOWNI DIGITALIZACJI NA PRZYKŁADZIE ŚLĄSKIEJ BIBLIOTECE CYFROWEJ. WYMIAR INTEGRACYJNY I EDUKACYJNY

MICHAŁ SZYSZKA

Streszczenie: Artykuł omawia fenomen oraz zasady funkcjonowania społecznych pracowni digitalizacji zbiorów, działających na rzecz bibliotek cyfrowych, prowadzących i udostępniających zbiór dokumentów (książek, czasopism etc. on-line). Przybliżone zostały kwestie techniczne i organizacyjne, najważniejsze jednak wydają się aspekty edukacyjne i integracyjne działalności społecznych pracowni, jako że uczestnikami działań są m.in. są osoby starsze (seniorzy), a także osoby niepełnosprawne. Realizowany przez nich wolontariat przynosi podwójny wymiar korzyści: biblioteka dzięki społecznym pracownikom zyskuje zeskanowane dokumenty, możliwość poszerzania zbiorów i udostępniania go użytkownikom, jednocześnie z realizowanymi w pracowniach działaniami wiążą się bardzo istotne korzyści dla wolontariuszy, zarówno edukacyjne, w tym przełamywanie barier w związku z obcowaniem z nowymi technologiami, jak również cały szereg walorów społecznych, a w przypadku osób niepełnosprawnych cele terapeutyczne. Dlatego też działalność społecznych pracowni digitalizacji znakomicie wpisuje się w model instytucji wzmacniających aktywność i partycypację w życiu społecznym seniorów, może być także zestawiana z tradycyjną formą terapii zajęciowej, jaką jest biblioterapia.

Słowa kluczowe: biblioteki cyfrowe, digitalizacja zbiorów, wolontariat osób starszych.

Abstract: The article describes the phenomenon and functioning of the social digitization workshops that support the digital libraries which maintain and make their collections (books, magazines etc.) available on-line. Technical and organizational matters has been presented, yet the most important seem to be the educational and integrative aspects of functioning the social digitization workshops, as among their beneficiaries are older people (seniors) and the disabled. The advantages of their voluntary work are of dual nature: the library gains scanned documents, possibility to increase its collection and make it accessible to the public while the volunteers benefit in educational (overcoming fear of new technologies), social and even therapeutic (as it is in case of disabled persons) aspects. Therefore, functioning of the social digitization workshops fits perfectly within the model of institutions enhancing the activity and participation of seniors in social life and it can also be combined with the traditional form of occupational therapy such as bibliotherapy.

Key words: digital libraries, digitization, senior's voluntary.

Podjmując temat społecznych pracowni digitalizacji – jednostek współtworzących zasoby bibliotek cyfrowych, nie sposób oderwać aspektów funkcjonowania tych instytucji od szerszego kontekstu – roli bibliotek, jako instytucji pełniących współcześnie ważne funkcje kulturowe i społeczne. Książnicom bowiem, zgodnie z liczącą ponad dwa i pół tysiąca lat tradycją, przypisuje się doniosłe role m.in. azylu dorobku intelektualnego społeczeństw i narodów, „świątyni wiedzy”, instytucji upowszechniania kultury oraz ważnych działań edukacyjnych. Rola bibliotek w XXI wieku, epoce społeczeństwa informacyjnego, społeczeństwa wiedzy, zachowując wciąż aktualne pryncypia, projektowana jest ponadto adekwatnie do wymogów udostępniania zasobów w sposób nowoczesny, w tym cyfrowy. W epoce społeczeństwa sieci, a jednocześnie wielu nowych zagrożeń (jak np. alienacja, bierność postaw, uzależnienie od Internetu, wykluczenie społeczne) szczególnej wagi nabierają funkcje bibliotek zogniskowane wokół edukacji, animacji społeczno-kulturowej oraz wspierania aktywności osób i instytucji. W te idee znakomicie wpisuje się koncepcja bibliotek cyfrowych oraz społecznych pracowni digitalizacji.

Przywołując obowiązującą legislację, dookreślającą najbardziej podstawowe funkcje i zadania bibliotek, można wskazać, że koncentrują się one wokół: gromadzenia, opracowywania, przechowywania i ochrony materiałów bibliotecznych; obsługi użytkowników, przede wszystkim udostępniania zbiorów (szeroko pojętych) oraz prowadzenia działalności informacyjnej, zwłaszcza informowania o zbiorach własnych, innych bibliotek, muzeów i ośrodków informacji naukowej, a także współpracy z innymi instytucjami oraz archiwami w tym zakresie (Ustawa o bibliotekach z dnia 27 czerwca 1997 r. z późn. zm.). Powołując się na ustawę i akty wykonawcze, do najbardziej typowych zadań bibliotek należy zatem prowadzenie działalności bibliograficznej, dokumentacyjnej, naukowo-badawczej, wydawniczej, edukacyjnej, popularyzatorskiej i instrukcyjno-metodycznej. Z perspektywy podejmowanego tematu ostatnim punktem należy się szczególna uwaga, projektując one bowiem rolę bibliotek jako **ważnych instytucji kultury**, realizujących – w miarę możliwości i zasobów –

istotne w dzisiejszym świecie działania informacyjne, edukacyjne, animacyjne, popularyzatorskie, a nawet społeczne. Nowoczesna biblioteka stanowi zatem, wbrew funkcjonującym jeszcze niedawno stereotypom, nie tylko miejsce przechowywania i udostępniania zbiorów, ale interdyscyplinarne centrum informacji, edukacji i działań kulturalnych, ważny element w szerszym, rozumianym komplementarnie systemie instytucji publicznych: naukowych, edukacyjnych, wychowawczych.

Co prawda, ta rola nie wszędzie jest dostrzegana. W zależności od różnych uwarunkowań (m.in. ekonomicznych, lokalnych, społecznych) instytucje realizują w większym lub mniejszym stopniu określone zadania; zgodnie z obecną legislacją każda gmina zobligowana jest do prowadzenia biblioteki, praktycznie nie wszędzie instytucje dysponują odpowiednimi zasobami i infrastrukturą, w tym multimedialną. Bywa, że w biedniejszych gminach lub uboższych dzielnicach biblioteka zdaje się powielać ukształtowane od lat '70 stereotypy instytucji mało aktywnej, niedoposażonej, funkcjonującej w oparciu o zmurszałe schematy. Właściwym wzorem, a jednocześnie coraz szerzej obowiązującą praktyką są jednak bardziej ambitne i nowoczesne modele funkcjonowania. Biblioteki realizują bowiem różnorodne zadania jak np. bezpłatne udostępnianie Internetu, prowadzenie programów edukacyjnych, społecznych i integracyjnych, a także szkoleń i warsztatów specjalistycznych, pomoc użytkownikom w wyszukiwaniu informacji, organizowanie dodatkowych zajęć m.in. dla dzieci, młodzieży oraz osób starszych, a także imprez i działań kulturalnych (Koszowska, 2007). Możliwości współpracy oraz poszerzania obszarów działań dostarczają także programy gminne, samorządowe, wojewódzkie i centralne (ministerialne), a także kampanie i programy społeczne, m.in. *Cała Polska Czyta Dzieciom*. Co istotne, większość z świadczonych usług nie wymaga od odbiorców ponoszenia jakichkolwiek kosztów, a adresowana jest do osób zainteresowanych, bez żadnych (lub prawie żadnych) ograniczeń.

Przyglądając się pragmatyce funkcjonowania bibliotek z dalszej perspektywy, można wskazać na dwa przeciwległe obszary: z jednej strony widoczna jest szeroka i wielopłaszczyznowa, bardzo często oparta o duże (regionalne, ponadregionalne, ogólnopolskie) projekty jednostek wyższego szczebla: wojewódzkich, uniwersyteckich, także miejskich, przykładów dostarcza np. działalność wrocławskiej Mediateki, Biblioteki UJ czy Biblioteki Śląskiej. Są to oczywiście jednostki dysponujące odpowiednimi zasobami materialnymi i kadrowymi, dlatego realizacja dużych programów, w tym innowacyjnych, jest wpisana w ich specyfikę oraz wynika z zajmowanego miejsca i pełnionej roli w systemie instytucji publicznych. Na przeciwległym biegunie lokuje się działalność jednostek niższego szczebla: wtopionych w lokalne społeczności dzielnic, gmin, funkcjonujących także w środowiskach mniej zasobnych, uboższych, w tym w ogarniętych bezrobociem dzielnicach. Tu obserwujemy inny lecz równie ważny model, oparty o działania animacyjne, świetlicowe, organizację spotkań, klubów czytelniczych, projekcji filmowych, spotkań z ważnymi dla lokalnych społeczności osobistościami. Są to inicjatywy nie wymagające wysokich budżetów, lecz zasobów kadrowych, zaangażowania pracowników w lokalne sprawy, umiejętności animacyjnych i przywódczych oraz pozyskiwania współpracowników i wolontariuszy. Takie środowiskowe działania zyskują często wymiar międzyinstytucjonalny: ich organizacja wymaga współpracy np. biblioteki z klubem seniora, ośrodkiem pomocy społecznej, szkołą lub świetlicą środowiskową. Działania te – należy podkreślić – bardzo często wychodzą poza ramy edukacji i upowszechniania informacji, wpisują się w kategorie szeroko pojętej integracji społecznej, często zyskują wymiar pomocy i wsparcia.

Z uwagi na wpisano w system prawny misję bibliotek publicznych, pełnioną przez nie istotną rolę w przestrzeniach społecznych oraz obecny system finansowania (dostęp do środków publicznych) realizacja inicjatyw rozwijających upowszechnianie wiedzy i informacji wydaje się jak najbardziej naturalne i uzasadnione. Zakreślone wyżej (w wielkim uogólnieniu) obszary działań, charakterystyczne dla instytucji przeciwległych poziomów: lokalnych oraz wojewódzkich i centralnych na zasadzie komplementarności uzupełniają się, posiadają też wiele wspólnych mianowników. Jednym z podstawowych będzie – wynikający z projektowanej roli bibliotek jako centrów kultury – dezyderat animacji społeczno-kulturowej, działań edukacyjno-integracyjnych w środowiskach instytucji, pracy na rzecz środowisk zagrożonych wykluczeniem społecznym, w tym tzw. wykluczeniem cyfrowym. W ten postulat wpisuje się bowiem zarówno organizacja Biblioteki Cyfrowej i mechanizmów (standardów) tworzenia i funkcjonowania społecznych pracowni digitalizacji – realizowane przez Bibliotekę Śląską, jak również organizacja takiej pracowni np. przez bibliotekę gminną, prowadzenie kawiarenki internetowej lub kursu obsługi komputera realizowane przez filię biblioteki na rzecz lokalnego środowiska seniorów albo organizacja spotkań w ramach programów profilaktycznych, realizowane np. przez biblioteki szkolne lub osiedlowe.

Biblioteki, poprzez realizowane działania, projekty i programy mogą w znacznym stopniu sprzyjać integracji społecznej i efektywnie oddziaływać na lokalne społeczności, m.in. tam, gdzie zauważalne są deficyty, problemy i kwestie społeczne. Rola inicjatyw społeczno-integracyjnych księżnic wzrasta w przypadku sąsiedztwa takich instytucji jak klub seniora, dom pomocy społecznej, warsztat terapii zajęciowej, ochronka lub świetlica środowiskowa, które powinno naturalnie sprzyjać kooperacji. Pozytywna tendencja komplementarnych, międzysektorowych działań, obejmujących także wsparcie i doposażenie bibliotek zauważalna jest zwłaszcza tam, gdzie międzyinstytucjonalne działania na rzecz zmiany społecznej wpisują się w szersze, systemowe rozwiązania np. w ramach programu aktywności lokalnej lub programu rewitalizacji

dzielnicy (Ziobrowski, 2000); jako ciekawy przykład posłużyć może program realizowany w zabytkowych dzielnicach Katowic Giszowiec i Nikiszowiec (Wąsiński, Szyszka, 2012).

Nie bez powodu w kontekście społecznej roli instytucji przywołany został kilkakrotnie wątek udostępniania zasobów cyfrowych, organizacji dostępu do Internetu oraz edukacji medialnej. Szczególnie bowiem istotną rolę współczesnych bibliotek jest wzmacnianie dostępu do merytorycznych zasobów sieci, edukacja w tym zakresie, popularyzacja pozytywnych modeli i wzorów wykorzystywania nowych mediów, zarówno przez dzieci, młodzież, jak również osoby starsze, grupę postrzeganą często jako potencjalnie zagrożoną wykluczeniem cyfrowym. Szczególnie istotną rolę pełni w tym przypadku udostępnianie zasobów cyfrowych oraz infrastruktury, a także działania edukacyjne jak np. różnego rodzaju kursy, szkolenia i programy, prowadzone przez jednostki terenowe oraz – na wyższym poziomie organizacyjnym – biblioteki cyfrowe.

Wraz z wzrostem znaczenia „cyfrowego” wymiaru bibliotek, a tym samym Internetu i komunikacji elektronicznej w dostępie do informacji naukowej oraz zbiorów bibliotecznych obserwujemy ciekawe zjawisko. Bowiem w czasach wirtualizacji oraz powszechnej dostępności nowych mediów i książki elektronicznej, biblioteki zajmują najbardziej nowoczesne i atrakcyjne budynki, często w centralnych, prestiżowych lub umożliwiających największą funkcjonalność miejscach (Palej, Homiński, 2007). Forma architektoniczna – zgodnie z kanonami organizacji przestrzeni publicznej – wynika z funkcji: tradycyjnie oraz współcześnie niezmiennie istotnej społeczno-kulturowej roli tych instytucji, a jednocześnie ważnych konotacji symbolicznych związanych z toposem biblioteki.

W perspektywie współczesnych tendencji rozwoju mediów tj. powszechności i dostępności informacji, wirtualizacji, a także zachodzących zmian zachowań komunikacyjnych coraz istotniejszą rolę odgrywa funkcjonowanie bibliotek w przestrzeniach internetowych, towarzyszące lub uzupełniające „tradycyjną” działalność w przestrzeni „realnej”. Problematyka wykorzystania elementów Web 2.0 w działalności współczesnych bibliotek oraz instytucji kultury i edukacji jest szeroko poruszana w publikacjach polskich i zagranicznych, również sporo zainteresowania badaczy, a nawet emocji, wywołuje zjawisko Library 2.0 (Biblioteka 2.0). Jako że samo rozumienie tego terminu bywa sprzeczne, przywołam użytkową definicję J. M. Maness-a, który wskazuje na założenia tych instytucji jako miejsc, „gdzie wykorzystane są multimedialne, wspólnie tworzone, interaktywne oraz oparte na globalnej sieci rozwiązania technologiczne będące doskonałym uzupełnieniem usług bibliotecznych”. Dookreślając narzędzia wykorzystywane w bibliotekach 2.0 autor wymienia m.in. komunikatory internetowe, media strumieniowe, blogi, serwisy typu Wiki, serwisy społecznościowe, wspólne tagowanie, czytniki RSS oraz tzw. mashups (witryny internetowe, które łączą gotowe usługi i rozwiązania dostępne na innych stronach WWW) (Gmiterek, 2008: 1).

Wedle wskazanego wyżej, szerokiego rozumienia, biblioteka cyfrowa to nie tylko miejsce opracowywania i udostępniania zbiorów w formie elektronicznej, obejmuje szerokie spectrum działań i funkcji. Przekładając teorię na konkretny wymiar praktyczny posłużę się przykładem Śląskiej Biblioteki Cyfrowej, w pełni wpisującej się praktyką funkcjonowania oraz realizowanymi projektami w przywołane kategorie „dwózerowości”. Według założeń twórców instytucji – powołanej przy Bibliotece Śląskiej – e-biblioteka (biblioteka cyfrowa) oprócz udostępniania posiadanych publikacji on-line, aktywnie poszukuje nowych użytkowników, stale zmieniając i dostosowując swoje usługi do potrzeb różnych grup odbiorców (także „wirtualnych”); zachęca użytkowników do partycypacji (udziału w tworzeniu i rozwijaniu bibliotecznych zasobów i usług); wykorzystuje narzędzia i technologie Web 2.0; jest stale obecna w Sieci oraz buduje relacje z użytkownikami i otoczeniem, tworząc wokół siebie wirtualną (obok rzeczywistej) społeczność (Lis, Koszowska, 2007).

Adekwatnie do założeń partycypacyjnego modelu kultury (sygnowane 2.0) wskazana koncepcja projektuje bibliotekę cyfrową jako miejsce, w którego strukturze organizacyjnej szczególną rolę odgrywa użytkownik. Równorzędnymi dezyderatami tej koncepcji są otwartość, innowacyjność i kreatywność w oferowaniu usług informacyjnych. Przywołując monografistę tematu, „zmiany w strukturze funkcjonowania księżnic odnoszą się nie tylko do tradycyjnych bibliotek. Coraz częściej mamy także do czynienia z próbami wdrażania innowacyjnych projektów w tworzeniu i rozwijaniu cyfrowych repozytoriów. W wielu przypadkach projekty te są tożsame ze społecznym przetwarzaniem treści, a ich współtwórcami stają się osoby prywatne. To one podpowiadają jakie dokumenty w pierwszej kolejności powinny być ucyfrowione, ale także sami wyszukują i dostarczają elektroniczne treści (...) zdjęcia, rękopisy, książki, nagrania itp. (Gmiterek, 2008: 90). Równocześnie wskazać trzeba na różnorodne aspekty formalno-organizacyjne jak udostępnianie szerokiej gamy multimediów: nie tylko publikacji ale filmów, muzyki, podcastów, archiwaliów, ikonografii etc.

Powstanie i funkcjonowanie Śląskiej Biblioteki Cyfrowej (www.sbc.org.pl) – jako klasycznej biblioteki 2.0 w pełni wpisuje się we wskazane wyżej założenia. Biblioteka powstała 20 lipca 2006 na mocy porozumienia pomiędzy Uniwersytetem Śląskim a Biblioteką Śląską, która pozostaje koordynatorem działań związanych z funkcjonowaniem tej instytucji (co obejmuje m.in. utrzymanie platformy sprzętowej i programowej oraz działania mające na celu pozyskiwanie e-publikacji). Jak czytamy w statucie: „Celem działania ŚBC jest prezentacja w Internecie kulturowego dziedzictwa Śląska w jego historycznej i współczesnej różnorodności, publikowanie naukowego dorobku regionu oraz wspieranie działalności dydaktycznej i edukacyjnej. (...) zasób

publikowany w ŚBC jest dostępny wszystkim niekomercyjnym użytkownikom Internetu nieodpłatnie” (<http://www.sbc.org.pl>). Zgodnie z założeniami ŚBC jest instytucją otwartą, funkcjonującą na zasadzie koordynacji (BŚ) i współuczestniczenia podmiotów zewnętrznych. Obecnie bibliotekę współtworzy 51 instytucji (które zgłosiły akces i prowadzą skanowanie lub też dostarczają bezpośrednio publikacje w formie cyfrowej np. równoległe z własną działalnością wydawniczą, liczba ta regularnie powiększa się). Istotą tak skonstruowanej sieciowej organizacji jest twórcza partycypacja instytucji w celu pozyskiwania oraz udostępniania zbiorów. Proces ten, oparty głównie o skanowanie, pomimo zastosowania nowoczesnych technologii w bibliotekarstwie XXI wieku, wymaga sporych nakładów: finansowych (zakup nowoczesnych skanerów), a przede wszystkim osobowych i czasowych, pozyskiwanie nowych dokumentów wymaga bowiem fizycznego wykonywania skanów i obróbki elektronicznej, co w bibliotekach publicznych i niepublicznych (m.in. uczelnianych), a więc środowiskach „ubogich w zasoby” nie zawsze może odbywać się bezproblemowo, a przede wszystkim jest procesem długotrwałym (digitalizacja zbiorów nie jest dla jednostek zadaniem o priorytetowym znaczeniu).

Bardzo interesującą odpowiedzią na wskazane wyżej potrzeby Biblioteki Cyfrowej, w szczególności konieczność zabezpieczenia „bazy” – zaplecza sprzętowo-programowego, pozwalającej na sprawne skanowanie i obróbkę graficzną zasobu przeznaczonych do publikacji, stało się utworzenie Społecznej Pracowni Digitalizacji. Pracownia, powstała w 2007 roku, jest komórką organizacyjną biblioteki (zlokalizowaną w gmachu przy ulicy Francuskiej), w której regularnie, pod okiem fachowców prowadzona jest digitalizacja oraz inne prace rzecz rozwoju Śląskiej Biblioteki Cyfrowej. Pracownia powstała w ramach projektu dotowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach programu *Mecenat 2007*, na bazie złożonego w XII 2006 wniosku aplikacyjnego (Lis, Koszowska, 2007). Od strony technicznej inicjatywa opiera się o proste, lecz bardzo istotne założenie, iż dla funkcjonowania i rozwoju biblioteki cyfrowej konieczne jest utrzymanie stacjonarnej, nowoczesnej infrastruktury – stabilnego, „realnego” zaplecza. W ramach pracowni funkcjonują i udostępniane są użytkownikom cztery stanowiska digitalizacji zbiorów, tj. tworzenia cyfrowego zasobu dla publikacji w ŚBC. Stanowiska (stacje komputerowe) wyposażone są w specjalne płaskie skanery oraz odpowiednie oprogramowanie (celem obróbki skanów i konwersji do odpowiedniego formatu tj. DjVu). Zapewnienie sprzętowego zaplecza stanowi jednak tylko punkt wyjścia, stwarzając szerokie płaszczyzny działalności znakomicie wpisujące się i ideę biblioteki otwartej lub biblioteki 2.0 (Lis, Koszowska, 2007).

Funkcjonowanie pracowni zapewnia możliwość regularnego prowadzenia digitalizacji materiałów przez instytucje i osoby współtworzące ŚBC, nawet w przypadku braku sprzętu oraz znajomości używanego podczas obróbki materiałów oprogramowania. Z drugiej strony pracownia umożliwia rozwijanie szerokiej działalności społecznej, edukacyjnej oraz animacyjnej na rzecz rozwoju e-biblioteki. Ten właśnie aspekt działalności zasługuje na szczególną uwagę, cytując „otwarcie na aktywność szerokiej publiczności, poczynając od pasjonatów, historyków, badaczy, na seniorach, wolontariuszach i studentach kończąc. Społeczna Pracownia Digitalizacji stała się (...) swoistym centrum kompetencji w zakresie oddolnej i społecznej digitalizacji” (Tarkowski, 2009: 64). Zgodnie z założeniami twórców projektu, najbardziej istotnym elementem konstytuującym pracownię (uprawnijającym jednocześnie do stosowania w jej nazwie przymiotnika „społeczna”) jest otwarta formuła: zasada udostępnienia stanowisk digitalizacyjnych szerokiemu gronu użytkowników, będących jednocześnie współtwórcami biblioteki, zarówno osobom (wolontariusze, społecznicy, pasjonaci śląskiej kultury, osoby pragnące zaangażować się w rozwój inicjatywy) jak również instytucjom. „Społeczny aspekt działania SPD oznacza (...) poszerzenie kręgu twórców zasobu ŚBC poprzez zaangażowanie i aktywizację środowisk, które ze względu na ograniczenia organizacyjno-techniczne i kompetencyjne nie mogły wcześniej, mimo wyrażanych intencji, brać czynnego udziału w tym dziele.” (Lis, Koszowska, 2007).

Reasumując, cele funkcjonowania społecznej pracowni adekwatnie do współczesnej roli biblioteki jako instytucji kultury – koncentrują się nie tylko wokół samej digitalizacji; należy do nich również „ciągłe tworzenie publikacji przez wolontariuszy, pracowników instytucji oraz praktykantów”, „pomoc instytucjom współtworzącym ŚBC i pragnącym nawiązać współpracę a także udostępnianie sprzętu i oprogramowania uczestnikom ŚBC”, a dalej „edukacja, organizowanie zajęć medialnych dla zainteresowanych tematyką Internetu, nowych mediów, obsługą komputera oraz „e-włączanie” zapewnienie dostępu do sprzętu i oprogramowania a zatem i edukacji seniorom i wolontariuszom” (Lis, 2011). W ramach pracowni świadczone jest wsparcie merytoryczne i techniczne na rzecz instytucji współtworzących Bibliotekę Cyfrową, bądź zamierzających nawiązać współpracę, realizowane są szkolenia m.in. w zakresie obsługi programów, tworzenia i obróbki zasobów cyfrowych, publikowania etc.

Wskazane płaszczyzny działań znakomicie łączą interesy biblioteki – jakim jest przede wszystkim pozyskiwanie nowych zasobów (także dokumentów z zasobów osób prywatnych i instytucji, które nie posiadają odpowiednich możliwości technicznych) z interesami środowisk: osób i instytucji, mamy bowiem wciąż rosnący potencjał wolontariatu, w tym osób starszych. W pracowni przygotowują się do pełnienia ról zawodowych studenci i praktykanci, realizowane są lekcje biblioteczne, prowadzona jest działalność edukacyjna na rzecz młodzieży szkolnej, warsztaty m.in. w zakresie nowoczesnych technik ochrony i prezentacji zbiorów czy tworzenia zasobów cyfrowych. Pracownia, będąca swoistym centrum innowacji i edukacji medialnej pełni

ważną rolę nie tylko edukacyjno-wychowawczą, ale także integracyjną, zwłaszcza w kontekście kształtowania umiejętności informatycznych seniorów i wspomnianego wcześniej „e-włączania”.

Seniorom, jako grupie społecznej należy się w tym kontekście szczególna uwaga, bowiem jej przedstawiciele wyjątkowo aktywnie, chętnie i systematycznie uczestniczą w działaniach pracowni. Współczesne społeczeństwo starzeje się w bardzo szybkim tempie, a wraz z dynamicznie postępującym procesem technologizacji życia poszerzają się bariery partycypacji. Seniorzy rzadko mają możliwości kontaktu z nowoczesnymi technologiami, a z uwagi na wielką rolę komputera i Internetu we współczesnym świecie przekłada się to często na znaczne zawężenie możliwości uczestnictwa i aktywności społeczno-kulturowej. Tymczasem opanowanie obsługi komputera (i Internetu) nie tylko może ułatwić osobom starszym funkcjonowanie, pozwala także na poszerzenie płaszczyzn i możliwości partycypacji w dostępnych, zorganizowanych i spontanicznych formach życia społecznego jak np. wolontariat, udział w różnorodnych inicjatywach, wydarzeniach, spotkaniach, ułatwia komunikację z otoczeniem, dostęp do informacji i rozrywki, etc. Należy przy tym pamiętać, że nie tylko współczesna technologia ma wiele do zaoferowania osobom starszym, bowiem grupa seniorów stanowi potężny choć czasami niedostrzegany kapitał społeczny. W tym kontekście potencjał wolontariatu seniorów w zakresie wspierania procesu digitalizacji, m.in. z uwagi na charakterystyczną dla tej grupy sumienność, obowiązkowość i skrupulatność dostrzeżony i uwypuklony został już na etapie projektowania działań pracowni. Seniorzy, obok praktykantów, pasjonatów (regionalistów, kolekcjonerów) oraz pracowników instytucji kultury wskazywani byli we wniosku aplikacyjnym jako podstawowa grupa docelowa. Realizowany wolontariat przynosi, na zasadzie „transakcji związanej” podwójny wymiar korzyści: biblioteka zyskuje możliwość poszerzania zbiorów celem udostępniania użytkownikom, seniorzy – wolontariusze mają natomiast możliwość rozwijania kompetencji komputerowych, prowadzonej w przyjaznej atmosferze edukacji medialnej, obcowania z nowoczesnymi technologiami; czasem, zwłaszcza początkowo, ważne jest samo przełamywanie barier wobec technologii. Wielkie znaczenie ma również aspekt społeczny wolontariatu, na który składa się możliwość wykonywania ważnej i potrzebnej – w szerokiej perspektywie – użytecznej na rzecz dobra ogółu pracy, czy też możliwość spędzania wolnego czasu w ciekawy i twórczy sposób. Nie bez znaczenia są również relacje międzyludzkie, więzi zawiązujące się pomiędzy wolontariuszami, możliwość wykonywania „dobrej pracy” w „dobrym towarzystwie”. Przywołując słowa Dawida Śpiechowicza i Ernesta Strokosza „Naszym celem było stworzenie pracowni innej niż wszystko to, z czym kojarzy się tradycyjna działalność bibliotekarska. W skrócie: nowa pracownia, nowi ludzie, nowe (indywidualne) podejście. Należało sobie uświadomić, że ci ludzie przyszli z własnej, nieprzymuszonej woli, a więc należało ich odpowiednio potraktować, organizując dla nich niszę, także dla realizacji ich własnych oczekiwań. Przy okazji możemy śmiało powiedzieć, że nie ma osoby, której nie da się nauczyć obsługi komputera. Po prostu wystarczy odpowiednie podejście” (Śpiechowicz, Strokosz, 2008).

Wolontariuszami, którzy zainicjowali działania w pracowni digitalizacji byli słuchacze Uniwersytetu Trzeciego Wieku przy Uniwersytecie Śląskim. Ze względu na niski poziom kompetencji informatycznych osoby te zostały odpowiednio przeszkolone przez pracowników Biblioteki Śląskiej, a w pracowni przygotowani zostali do przeprowadzania procesu skanowania. (Tarkowski, 2012: 33). Obecnie w SPD stale pracuje 12 seniorów. Większość wolontariuszy pracuje raz w tygodniu, są tacy, którzy przychodzą trzy razy. (Sprawozdanie SPD, 2012) Warto jeszcze raz zwrócić uwagę, że seniorzy to grupa szczególnie sumiennie wykonująca pracę; tworzone przez nich cyfrowe publikacje cechuje wysoka jakość. 12 stałych współpracowników to zasadniczo niewielka grupa. Podstawową przeszkodą uniemożliwiającą (na dzień dzisiejszy) szersze promowanie idei współtworzenia biblioteki i przyciągnięcie szerszego grona wolontariuszy są ograniczenia lokalowe i sprzętowe. Warto jednak zwrócić uwagę na mechanizm funkcjonowania społecznych pracowni, jako wzór dobrej praktyki, scalającej potencjał integracji różnych środowisk, także w wymiarze międzypokoleniowym z wielkimi społecznymi korzyściami, o szerokich perspektywach rozwoju oraz możliwościach implementowania w różnorodnych instytucjach. Digitalizacja wg tego sprawdzonego modelu realizowana może być zarówno przy bibliotekach, jak również domach kultury, klubach seniora, fundacjach i stowarzyszeniach, domach pomocy społecznej, warsztatach terapii zajęciowej, środowiskowych domach samopomocy i wielu innych jednostkach, przynosząc niewielkim i łatwym do zrefundowania kosztem wielkie korzyści społeczne; proces społecznej digitalizacji oprócz licznych przywołanych atutów może być również traktowany jako rodzaj biblioterapii. Na zakończenie przytoczę – za rocznym sprawozdaniem z działalności katowickiej pracowni – liczby, których zakres wymownie wskazuje jakim fenomenem jest partycypacyjny model kultury oraz jak wielki potencjał tkwi w wolontariacie osób starszych i aktywnym tworzeniu dóbr kultury przez różne grupy społeczne. W samym roku 2012 w społecznej pracowni digitalizacji przy ŚBC zrealizowano 2652 godzin wolontariatu, w jego ramach opracowane zostały 1286 dokumenty, na które złożyło się 121000 skanów. Na tą sumę składa się 362 publikacji zwartych oraz 924 ciągłych. Dorobek SPD stanowi aż 21% wszystkich publikacji Śląskiej Biblioteki Cyfrowej.

Bibliografia

- GMITEREK, Grzegorz. 2008. Czego potrzebują Bibliotekarze 2.0 i co mogą im dać informatycy. Nowe media a środowisko biblioteczne XXI wieku. W stronę społeczeństwa nadmiaru informacji [online]. In *Konferencja Biblioteka 2.0 Zasoby cyfrowe w nauce, kulturze i administracji*. Dostępne na: <<http://www.sbc.org.pl/dlibra/doccontent?id=10043&from=FBC>>.
- GMITEREK, Grzegorz. 2012. *Biblioteka 2.0*. Warszawa : SBP. ISBN 978-83-61464-82-2.
- KOSZOWSKA, Agnieszka, LIS, Remigiusz. 2007. *Spoleczna Pracownia Digitalizacji ŚBC* [online]. Dostępne na: <<http://blog.biblioteka20.pl/?p=49>>.
- KOSZOWSKA, Agnieszka. 2007. *Refleksje o (wciąż niedocenianej) roli bibliotek i ich nowych zadaniach* [online]. Dostępne na: <<http://www.ocmdcjkmckij.pl>>.
- KOSZOWSKA, Agnieszka. 2008. Społeczna pracownia digitalizacji ŚBC przy Bibliotece Śląskiej. Forum i blog BIBLIOTEKA 2.0. In *Konferencja Biblioteka 2.0 Zasoby cyfrowe w nauce, kulturze i administracji*. S. 151 – 166.
- LIS, Remigiusz. 2008. *Śląska Biblioteka Cyfrowa*. In *Konferencja Biblioteka 2.0 Zasoby cyfrowe w nauce, kulturze i administracji*. S. 167 – 190.
- LIS, Remigiusz. 2011. *Od cyfrowej technologii do społecznej innowacji. Prezentacja Społecznej Pracowni Digitalizacji* [online]. Dostępne na: <<http://www.slideshare.net/SlaskaBC/spoeczna-pracownia-digitalizacji-bc>>.
- LIS, Remigiusz. 2012. Śląska Biblioteka Cyfrowa – analiza przypadku. In *Biblioteki cyfrowe*. S. 507 – 521. ISBN 978-83-61464-70-9.
- PALEJ, Anna, HOMIŃSKI, Bartłomiej. 2007. Współczesne biblioteki i ich nowa rola w życiu mieszkańców miast [online]. In „*Czasopismo Techniczne*”, nr 2-A. *Sprawozdanie Społecznej Pracowni Digitalizacji 2011–2012*. Dostępne na: <<http://www.slideshare.net/SlaskaBC/sprawozdanie-spoecznej-pracowni-digitalizacji-20112012#btnNext>>.
- Śląska biblioteka Cyfrowa*. Dostępne na: <<http://www.sbc.org.pl>>.
- ŚPIECHOWICZ, Dawid, STROKOSZ, Ernest. 2008. *Spoleczna Pracownia Digitalizacji ŚBC po roku działalności* [online]. Dostępne na: <<http://blog.biblioteka20.pl/?p=77>>.
- TARKOWSKI, Alek, HOFMOKL, Justyna, JĘDRALSKA, Monika. 2009. *Ekspertyza: Interfejs dziedzictwa. Przestrzeń udostępniania dziedzictwa cyfrowego* [online]. Warszawa : Narodowy Instytut Audiowizualny. Dostępne na: <<http://www.nina.gov.pl>>.
- TARKOWSKI, Alek, HOFMOKL, Justyna, WILKOWSKI, Marcin. 2012. *Ekspertyza: Digitalizacja oddolna. Partycypacyjny wymiar procesu digitalizacji dziedzictwa* [online]. Warszawa : Narodowy Instytut Audiowizualny. Dostępne na: <<http://www.nina.gov.pl>>.
- WAŚIŃSKI, Arkadiusz, SZYSZKA, Michał. 2012. Społeczno-kulturowy wymiar procesu rewitalizacji, restrukturyzacji i rehabilitacji obiektów przemysłowych Górnego Śląska na przykładzie miasta Katowice. In *Ekonomiczno-sociálne aspekty cezhraničnej spolupráce hospodárskych subhektov v regióne žilinského kraja a sliezskeho vojvodstva 2*.
- ZIOBROWSKI, Zygmunt, PTASZYCKA-JACKOWSKA, Danuta, RĘBOWSKA, Anna, GEISLER, Andrzej. 2000. *Rewitalizacja, Rehabilitacja, Restrukturyzacja, Odnowa miast*. Kraków: IGPIK, 249 s.